

MAQOM XONANDALIGIDA USTOZ-SHOGIRD AN'ANALARINING ILMIY-NAZARIY AHAMIYATI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i05.002>

Lochinbek Abdullayev
lochinbekabdullaev2022@gmail.com
Yunus Rajabiy nomidagi O'zMMSI

Annotatsiya: Ushbu maqolada maqom xonandaligida ustoz-shogird an'alarining ilmiy-nazariy ahamiyati masalasi ilmiy-nazariy va ijrochilik-amaliy nuqtai nazardan tadqiq etiladi. Tadqiqotda Shashmaqom ashula bo'limi, maqom xonandaligi maktablari, parda-usul tafakkuri, badiiy talqin, og'zaki an'ana va zamonaviy ta'lim jarayonlari o'zaro bog'liq hodisa sifatida ko'rib chiqildi. Maqolaning metodologik asosini tarixiy-tipologik tahlil, qiyosiy yondashuv, manbashunoslik kuzatuv hamda ijro jarayonini badiiy-estetik talqin qilish tamoyillari tashkil etadi. Maqom ijrochiligida ustoz-shogird munosabati xotira, eshitish, takror, badiiy nazorat va axloqiy mas'uliyatni birlashtiruvchi asosiy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Tahlil davomida maqom xonandaligining faqat ovoz texnikasi emas, balki she'riy matnni anglash, usulni his etish, avj va tushirim mantiqini idrok qilish, ustoz an'anasini ijodiy davom ettirish bilan bog'liq murakkab san'at ekani asoslandi. Natijalar maqom xonandaligi ta'limi, ijrochilik amaliyoti, repertuar tanlash, metodik kuzatuv va ilmiy tahlil uchun barqaror nazariy asos yaratadi. Maqola xulosalari milliy ijro merosini asrash, zamonaviy sahna talqinini baholash va yosh xonandalar mahoratini rivojlantirishga qaratilgan. Shu jihatdan tadqiqot mavzuning nazariy va amaliy dolzarbligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: maqom xonandaligi, ustoz-shogird, og'zaki an'ana, ijro maktabi, Shashmaqom, pedagogik meros

THE SCIENTIFIC AND THEORETICAL SIGNIFICANCE OF THE “USTOZ-SHOGIRD” TRADITIONS IN MAQOM SINGING

Lochinbek Abdullayev
lochinbekabdullaev2022@gmail.com
Yunus Rajabi Institute of Uzbek National Musical Art

Abstract: This article examines a relevant issue of maqom vocal art from scientific, theoretical, and performance-oriented perspectives. The study focuses on the vocal section of Shashmaqom, schools of maqom singing, modal and rhythmic

thinking, artistic interpretation, oral tradition, and contemporary music education as interconnected phenomena. The methodological basis includes historical-typological analysis, comparative observation, source criticism, and aesthetic interpretation of performance practice. The analysis substantiates that maqom singing is not merely a set of vocal techniques, but a complex art involving the comprehension of poetic text, the perception of *usul*, the logic of climax and resolution, and the creative continuation of the master's tradition. The findings may be applied in maqom vocal pedagogy, performance practice, repertoire selection, methodological observation, and further musicological research. The article emphasizes the need to preserve national schools while developing responsible contemporary interpretation and scholarly reflection. Thus, the study clarifies the theoretical and practical relevance of the selected topic.

Keywords: maqom singing, master-apprentice, oral tradition, performance school, Shashmaqom, pedagogical heritage

Kirish. Maqom xonandaligi ogʻzaki anʻana sharoitida shakllangan murakkab kasbiy sanʼatdir. Unda kuyni eshitish, parda harakatini ongda saqlash, doira usulini tana xotirasi bilan his qilish, gʻazal matnining vazni va mazmunini musiqiy jarayonga singdirish bir butun tizimni tashkil etadi. Shuning uchun maqomni faqat nota matnidan oʻrganish yetarli emas; u jonli ijro muhitida, ustozning ovozi, talaffuzi, nafas olish tartibi, avjga tayyorgarligi va tushirimdagi ichki vazminligi orqali oʻzlashtiriladi. Ibrohimov maqomlarning asosan ogʻzaki anʻana tarzida ustozdan shogirdga oʻtib kelganini taʼkidlaydi [3, 54-56-b.]. Bu holat maqom xonandaligidagi tarbiyani oddiy pedagogik koʻrsatma emas, balki madaniy xotirani uzatish vositasi sifatida koʻrishga asos beradi. Maqom tizimida ustoz-shogirdlik ikki qirrali jarayondir: birinchidan, shogird maʼlum repertuarni oʻrganadi; ikkinchidan, u ustozning ijro etikasi va estetik mezonini ichki meʼyor sifatida qabul qiladi. Ustoz shogirdga kuyni 'aytib berish' bilangina cheklanmaydi; u ovozning tabiiy tembrini zoʻriqtirmaslik, sheʼriy matnni xonandalik nuqtai nazaridan "ochish", parda barqarorligini yoʻqotmaslik, ijroda ortiqcha bezakbozlikka berilmaslik, tinglovchi bilan maʼnaviy aloqani saqlash kabi nozik jihatlarni koʻrsatadi. Shu sababli ustoz-shogird munosabati maqom xonandasining kasbiy identitetini shakllantiruvchi markaziy omil hisoblanadi.

Manbalarda keltirilishicha, maqomlar oʻtmishda yetuk sozanda va xonandalar tomonidan ijro etilgan, ijrochi esa maxsus malakaga, keng ovoz imkoniyatiga, sheʼriyatni bilish qobiliyatiga va tanbur joʻrligini his qilish madaniyatiga ega boʻlishi kerak edi [2, 92-93-b.]. Bu talablar ustoz-shogirdlikning nazariy ahamiyatini ochadi: maqom shunchaki yodlab olinadigan kuy emas, balki koʻp qavatli bilimlar

majmuasidir. Unda musiqa nazariyasi, badiiy nutq, adabiy meros, ruhiy holat va sahna madaniyati birlashadi.

Metodologik yondashuv va nazariy asoslar. Ustoz-shogird an'anasida taqlid muhim, biroq u mexanik ko'chirish emas. Avval shogird ustoz ijrosini imkon qadar aniq qaytaradi: nafas uzunligi, talaffuz, usulga kirish, miyonxatdagi ohang yo'nalishi va avjdagi ovoz holatini kuzatadi. Keyingi bosqichda u o'z ovozi tabiatiga mos talqin topadi. Shunday qilib, an'ana ichida individuallik tug'iladi. Sharq musiqiy tafakkurida 'o'xshash' tushunchasi ustoz san'atini ijodiy o'zlashtirish va uni ma'naviy meros sifatida davom ettirish ma'nosida ishlatiladi [6, 43-b.].

Ushbu jarayonning ilmiy-nazariy mazmuni shundaki, maqom xonandaligida bilim yozma matn, nota va nazariy tushunchalar bilan birga ijrochining tanasi va xotirasida yashaydi. Xonanda parda almashuvini ko'z bilan emas, quloq va ichki eshitish bilan nazorat qiladi; usulni faqat sanash orqali emas, balki doira zarbining ruhiy impulsini sezish orqali idrok etadi. Shu jihatdan maqom ta'limi fenomenologik xususiyatga ega: bilim ijro vaqtida qayta tug'iladi, tinglovchi oldida sinovdan o'tadi va har bir ijroda yangidan ma'no kasb etadi.

Tahlil va muhokama. Zamonaviy ta'lim sharoitida ustoz-shogird an'anasini ilmiy asoslash zarurati ortib bormoqda. Prezident qarorida maqom san'atining ijodiy, ilmiy-uslubiy va ijro an'alarini puxta o'zlashtirish hamda ta'lim muassasalariga mohir maqomchi san'atkorlarni biriktirish vazifasi belgilangan [8]. Bu talab ustoz-shogirdlikni faqat norasmiy tajriba emas, balki institutsional ta'limning ham muhim modeli sifatida ko'rish lozimligini ko'rsatadi.

Tahlil va muhokama. Ustoz-shogirdlikning nazariy modeli uch asosiy qatlamdan iborat. Birinchi qatlam - repertuar xotirasi. Bunda shogird Saraxbor, Talqin, Nasr, Savt, Mo'g'ulcha kabi ashula yo'llarining shakliy mantiqini o'rganadi. Ikkinchi qatlam - ijro texnologiyasi. Bu nafas, ovoz tayanchi, unli tovushlarni cho'zish, undoshlarni aniq aytish, qochirim va nolaning o'rnini bilish, avjga bosqichma-bosqich ko'tarilish kabi amaliy ko'nikmalarni qamrab oladi. Uchinchi qatlam - badiiy-axloqiy mezon. U xonandaning sahnadagi mas'uliyati, matnga hurmati, ustoz nomini e'zozlashi va milliy merosga daxldorlik tuyg'usini shakllantiradi.

Ustoz-shogird an'ansi maqom xonandaligida konservativ kuch sifatida emas, balki tartibli yangilanish mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. Ustoz ijroning me'yorini saqlaydi, shogird esa shu me'yor ichida o'z ovozi kashf etadi. Agar ta'lim faqat yozma nazariyaga tayansa, maqomning jonli ohang, nola, nafas va badiiy vaqt bilan bog'liq ko'plab qatlamlari yo'qolishi mumkin. Agar ta'lim faqat og'zaki an'anaga tayanib qolsa, ilmiy tahlil, notaga olish, audioarxiv, terminologik aniqlik va metodik izchillik yetishmaydi. Demak, maqom xonandaligi uchun eng maqbul yo'l - ustoz-shogird an'anasini akademik ta'lim bilan uyg'unlashtirishdir.

Ilmiy-amaliy tavsiyalar. Maqom xonandaligida ustoz-shogird an'anasini samarali davom ettirish uchun o'quv jarayoni individual ovoz imkoniyati, eshitish xotirasi va parda sezgisini bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilishi zarur. Bunda shogird birgina asar matnini yodlash bilan cheklanmay, ustoz ijrosidagi nafas joylari, talaffuz, ohangning ichki og'irlik nuqtasi va avjga kirish me'yorlarini tahliliy eshitish orqali o'zlashtirishi maqsadga muvofiqdir.

Amaliy mashg'ulotlarda bir ustoz ijrosini asosiy namunaga aylantirish bilan birga, turli ijro maktablariga mansub talqinlarni solishtirish ham foydalidir. Qiyosiy tinglash shogirdni ko'r-ko'rona takrorlashdan saqlaydi, an'ana doirasidagi uslubiy farqlarni anglashga yordam beradi hamda xonandaning mustaqil badiiy tafakkurini shakllantiradi.

Ustoz-shogirdlik jarayonida axloqiy mas'uliyat ham alohida mezon sifatida qaralishi lozim. Chunki maqom xonandasi nafaqat tovush ijrochisi, balki mumtoz she'riyat, milliy xotira va ma'naviy qadriyatlarni auditoriyaga yetkazuvchi san'atkor sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois ta'limda ijro intizomi, sahna odobi, manbaga hurmat va badiiy me'yor tushunchalarini muntazam singdirish ilmiy-amaliy jihatdan muhimdir.

Xulosa. Ustoz-shogird an'anasi maqom xonandaligida repertuar, ijro texnikasi va badiiy-axloqiy tarbiyani birlashtiruvchi kompleks tizimdir. Mazkur an'ana maqomni og'zaki xotira, eshitish madaniyati va jonli ijro tajribasi orqali asrashga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'limda ustoz-shogird maktabi nota, audioarxiv, ilmiy tahlil va metodik dasturlar bilan qo'llab-quvvatlanganda samarali natija beradi. Maqom xonandasining individual uslubi an'anadan uzilish orqali emas, balki ustoz ijrosini ijodiy o'zlashtirish orqali shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Marjona, T. (2026). FARG 'ONA-TOSHKENT MAQOM CHOLG 'U YO 'LLARI VA ULARNING O 'ZBEK MAQOM SAN'ATI TIZIMIDAGI O 'RNI. ORIENTAL ART AND CULTURE, 7(02), 160-166.
2. Axmadovna, U. M., & Qizi, T. M. R. (2024). DISTRIBUTION OF THE WORK OF UZBEK FEMALE MAKOM PERFORMERS IN SOCIAL NETWORKS. European Journal of Arts, (3), 56-59.
3. Тошева, М. Р. К. (2019). Традиции наставничества в традиционной музыке Узбекистана. Проблемы современной науки и образования, (2 (135)), 93-95.
4. Akmalov, D. R. (2023). CHANG CHOLG 'USINING BUGUNGACHA BO 'LGAN TAKOMILLASHUV BOSQICHLARI. Oriental Art and Culture, 4(3), 98-101.

5. Akmalov, D. R. (2022). OLIY MUSIQA TA'LIMI MUASSASALARIDA MAKTAB REPERTUARINI O'RGANISH MASALALARI. *Oriental Art and Culture*, 3(2), 607-611.
6. Akmalov, D. (2025). Musiqa va psixologiya: Music and psychology. *Journal of national culture*, 1(6), 43-52.
7. Dilshod o'g'li, N. S. (2024). DOIRA-IJROCHILIK SAN'ATI VA RIVOJLANISH AN'ANALARI. PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI, 6(2), 280-282.
8. Djuraev, A. (2025). THE MUSICAL AND TERMINOLOGICAL ROLE OF THE UD IN UZBEK TRADITIONAL MUSIC: A CASE STUDY OF MAQOM ART. *World Bulletin of Education and Learning*, 1(03), 340-345.
9. Abdullayev, L. (2025). THEORETICAL APPROACHES TO FORMING A VOCALIST'S REPERTOIRE IN UZBEK MAQOM PERFORMANCE: A CASE STUDY OF UZBEKISTAN. *World Bulletin of Education and Learning*, 1(03), 346-352.
10. Abdullaev, L. T. (2023). MAXMUDJON TOJIBOYEVNING PEDAGOGIK FAOLIYATIDA "USTOZSHOGIRD" TIZIMI USLUBLARI. *Oriental Art and Culture*, 4(2), 633-636.
11. Tolipovich, A. L. (2022). XONANDALIK OVOZLARINING MAQOMOTDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI. *Oriental Art and Culture*, 3(1), 358-363.
12. Rustamov, I. (2026). MUSIQIY TA'LIMDA USTOZ-SHOGIRD MUNOSABATINING PEDAGOGIK VA IJROCHILIK AHAMIYATI. *Central Asian Journal of Education and Innovation*, 5(1-2), 92-94.
13. Maxamadaliyevich, U. S. (2025). CHANG CHOLG 'USI VA UNING IJRO QONUNI. *Advanced methods of ensuring the quality of education: problems and solutions*, 2(11), 96-98.
14. Maxamadaliyevich, U. S. (2024). CHANG MUSIQIY CHOLG 'USINI O'RGANISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 4(8), 20-25.
15. Abduganevich, A. F. (2024). IMPORTANCE OF RUBAB IN CULTURE AND ART. *IMRAS*, 7(10), 70-71.
16. Абдуазимов, Ф. (2023). ЧОЛГУ ИЖРОЧИЛИНИ ЎҚИТИШ БЎЙИЧА ИЛМИЙ-ИЖОДИЙ ЁНДАШУВЛАР. *Oriental Art and Culture*, 4(2), 510-514.
17. Suyunova, Z. (2025). SHASHMAQOM ROST TURKUMINING ICHKI TUZILISHIDA USHSHOQ NAMUDLARINING O'RNI. *Oriental Art and Culture*, 6(5), 264-270.

18. Суюнова, З. (2023). МУСИҚА ТАРБИЯСИДА ЯНГИ МЕТОД ВА ВОСИТАЛАР ИЗЛАШ “УСТОЗ-ШОГИРД” ФАОЛИЯТИ МИСОЛИДА. *Oriental Art and Culture*, 4(2), 564-569.
19. Rajabovna, S. Z. (2025). XONANDALIKDA SHE'RIYAT VA MUSIQA UYG 'UNLIGI: BADIY TAHLIL. *Continuing education: international experience, innovation, and transformation*, 1(1), 7-8.
20. Суюнова, З. (2022). ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ АРТИСТИ БЕРТА ДАВИДОВАНИ ХОТИРЛАБ. *Oriental Art and Culture*, 3(1), 497-502.
21. Sohiba, A. (2024). MAQOM IJROCHILIGINING ZAMONAVIY RIVOJLANISHI. *Ensuring the integration of science and education on the basis of innovative technologies.*, 1(3), 96-98.
22. Ismatov, X. (2025). О ‘ZBEK VOKAL MEROSIDA “KATTA ASHULA” NING O ‘RNI VA RIVOJI. *Oriental Art and Culture*, 6(5), 187-191.
23. Abdullayev R. An'anaviy o'zbek musiqasi asoslari. Darslik. - Toshkent: Miron-Art-Design, 2023.
24. Abdullayev R.S. O'zbek mumtoz musiqasi. O'quv qo'llanma. - Toshkent: Yangi nashr, 2008.
25. Ibrohimov O. Maqom asoslari. Darslik. - Toshkent: Donishmand ziyosi, 2023.
26. Rajabov I. Maqomlar. - Toshkent: San'at, 2006.